

Structura socială în Țara Românească (1828—1831)

DINICĂ CIOBOTEA

Structura socială a Țării Românești de la începutul deceniului patru al secolului trecut a fost, chiar de atunci, o problemă amplu dezbătută de forțele sociale interne, dar și subiect sondat și investigat de străini. Mobilul dezbaterilor nu consta într-o delimitare de conținut, ci în exprimarea drepturilor statuate istoricește pentru unele categorii sociale sau preconizate de căile care integrau o stare istorică ancorată încă în feudalism unui nou consens social, politic și național, cel al liberalismului, democratismului și naționalismului burghez.

Ampla dezbateră politică despre structura socială a țării s-a conturat și mai mult în deceniile cinci și șase, cu deosebire în timpul evenimentelor revoluționare pașoptiste și în alegerile din 1857—1859. Acest fapt ne-a îndemnat să abordăm subiectul temei noastre circumscris anului 1830, adică la interferența unor structuri „cărate” de timp și epoca de legislație modernizatoare zisă „reglamentară”.

Descifrarea direcțiilor și perspectivelor acestei societăți necesita, pentru proiectarea și înfăptuirea procesului istoric, cunoașterea structurii sociale, a relațiilor și intereselor, a locului și rolului diferitelor categorii sociale. Analizele contemporanilor aceluși timp sînt caracterizate, și este firesc să fie așa, atît de conservatorismul ce nu se putea dezlipi de condiția socială a individului sau de orizontul presant dar limitat al unei realități, cît și de nuanțate exprimări, idei de reformă, contestări, subsumate — conștient sau inconștient — tendințelor de înnoire vroite de *toată* societatea românească într-un model european. Într-un sens mai restrîns, aceste analize se codificau ideologic în jurul chestiunii proprietății.

Începînd cu anul 1831, proprietatea a devenit nodul gordian al societății. Pentru ea s-au căutat principiile vechiului drept, dar în fapt se pregăteau altele, s-au confruntat indivizii sau grupările sociale pînă la mobilizarea revoluționară manifestă și deschisă. Categoriile sociale, purtătoare ale interesului general constituit la nivelul necesității momentului istoric, au promovat prin mijlocirea statului, ideologia convenabilă, cea a dreptului de esență capitalistă.

Cercetarea istoriografului este afectată de acest fenomen de suprastructură atîta timp cît se va informa din izvoare subiective (broșuri, ziare, reviste). Noi credem că abordarea unei faze în dezvoltarea societății trebuie să se facă nu dinspre ideologia epocii respective, exprimată prin asemenea izvoare scrise, ci dinspre realitatea socială conținută în documentele statistice neinterpretate spre reflectarea ei ideologică. În acest sens, analiza structurii sociale a Țării Românești în anii 1828—1831 corespunde unui asemenea demers istoriografic, căci ceea ce exista ca realitate atunci s-a materializat în elaborarea codului de legi zis *Regulamentul Organic*, contradictoriu prin sensurile cărora le deschidea drumul, încercînd, totodată, să oprească la acel moment o evoluție ireversibilă. Astfel convenim — precum a explicat cuprinzător într-un context profesorul Henri H. Stahl — „că dezvoltarea dreptului

nu e un fenomen de sine stătător, care explică dezvoltarea societății, ci dimpotrivă un fenomen însoțitor care trebuie explicat prin dezvoltarea societății”¹.

Delimitarea categoriilor sociale este o problemă foarte complexă². Cheia înțelegerii structurii acestora, de la baza economică pînă la conștiința socială și psihologia socială a oamenilor din cuprinsul lor, este raportarea acestora la fapte istorice. Orice încercare de strictă separare va fi însoțită de cadrul raporturilor materiale, spirituale și morale care le unesc și totodată le despart. „Par structure — scria istoricul francez Fernand Braudel — les observateurs du social entendent une organization, une cohérence, des rapports assez fixes entre réalités et masses sociales. Pour nous, historiens, une structure est sans doute assemblage, architecture, mais plus encore une réalité que le temps use mal et véhicules très longmmment”³.

Fără să ne propunem a face conexiunile cu anterioritatea sau cu epoca ulterioară, prin tema noastră reliefăm disponibilitățile societății românești intrate pe făgașul modernizării. Beneficiind și de faptul că de la începutul deceniului patru al secolului al XIX-lea se păstrează izvoare statistice pentru toată Țara Românească, credem că istoricul poate să reamplaseze elementele ansamblului social românesc într-o cît mai veridică ipostază. Căci numai unei realități structurate, exprimată statistic (matematic), putem să-i relevăm caracterele și tendințele.

Dezbaterile ideologice privind structura socială a țării urmau transformările și mutațiile petrecute în societatea românească. O mare parte din grupările și categoriile sociale, cuprinse într-o sferă de interese comune cu burghezia, au sprijinit — la început mai timid, apoi tot mai convingător — finalizarea unui program nou (în limbajul zilelor noastre: alternativă), echilibrat în dimensionarea obiectivelor de emancipare economice, sociale politice, culturale și naționale.

Raportarea la puterea politică simplifică organizarea societății la existența doar a „două clase inamice”: boierii și țaranii. Începînd cu deceniul patru tot mai mult însă a apărut și s-a dezvoltat ideea „stării a treia”, a „clasei de mijloc”⁴, noțiune care cuprindea categoriile de negustori, meseriași, funcționari, intelectuali etc.

¹ Henri H. Stahl, *Controverse de istorie socială românească*, București, 1969, p. 11.

² Gh. Platon, *Considerații privind situația numerică și structura boierimii din Moldova în preajma revoluției de la 1848, în Populație și societate. Studii de demografie istorică*, vol. II, Cluj-Napoca, 1977, p. 352 și urm.

³ Fernand Braudel, *Ecrits sur l'histoire*, Paris, 1969, p. 50.

⁴ Ioan C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834—1848*, București, 1915, p. 252. Autorul a constatat existența „păturii medii a societății” înainte de 1831, dar adăuga că „ea nu participa întru nimic la conducerea trebilor publice și, cu totul nepregătită pentru așa ceva, glasul ei nu se auzea niciodată”. O evaluare contrară, în concordanță cu acumularea de informații documentare pe parcursul a peste o jumătate de secol de la apariția lucrării lui Ioan C. Filitti, se găsește la Constantin C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române pînă la 1848*, București, 1972, p. 9, care, identificînd pătura medie a societății cu burghezia, a relevat că aceasta „își făcuse auzită vocea încă de la începutul secolului al XIX-lea, ea nu așteptase Regulamentul Organic spre a se manifesta”. Vezi și Gh. Zane, *Mișcarea revoluționară de la 1848 în Țara Românească*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, III, 1963, p. 212.

Introducerea Regulamentului Organic a consfințit atestarea unei burghezii⁵, dar și „nenumăratele drepturi ale proprietarilor”⁶ contra țăranilor clăcași. Nicolae Bălcescu remarcă pe de o parte „țărani muncitori, producători, contribuabili, numai cu datorii, fără nici un drept” și de cealaltă parte „boieri trîndavi, consumatori, privilegiați”, care „au drepturi fără nici o datorie”⁷. Imaginile contrare despre cele două clase sociale, boierii și țăranii clăcași, oglindesc lupta ideologică a celor stopați spre monopolul puterii politice, purtătorii de cuvînt ai burgheziei în ascensiune. Detașându-ne pe cît este posibil de aprecierile unor mari personalități ale revoluției române din 1848, credem că, apelînd la izvoarele „catagrafice” (statistice) din 1828, 1829, 1831 și 1832, vom face o evaluare mai apropiată de adevăr a resorturilor sociale din Țara Românească într-un moment de răscruce istorică.

BOIERIMEA

Boierimea era categoria socială dominantă a societății românești la 1828 — 1831: monopoliza puterea politică; era deținătoarea (stăpîna) celei mai mari părți din fondul funciar al țării; „păgubită” din poziția de deținătoare a monopolului economico-social în favoarea burgheziei. Se manifesta, conform aprecierilor de atunci, ca o castă, conservatoare, eterogenă, despotică, coruptă și lașă. Ea era în contradicție cu sensurile mișcării istorice ale neamului. Relevantă rămîne în această problemă aprecierea lui Nicolae Bălcescu: „Spiritul național și patriotic luase o putere mare din revoluția de la 1821 și din restatornicirea unui guvern mai național decît cel trecut; și în vreme ce partida ciocoilor cu noua partidă fanariotă reîntemeiază la 1830 își dispută puterea și rivalizarea de zel și lingușiri către Rusia, o jună partidă națională se întocmește și își ia de misie d-a continua programa revoluției de la 1821 și d-a realiza întru tot dorințele și trebuințele poporului, surpînd ciocoismul și fanariotismul și înălțînd românismul la putere”⁸.

Dar cită pondere economică, socială, politică și morală avea boierimea în Țara Românească la 1828—1831 constatăm numai sintetizînd izvoarele documentare ale vremii, detașându-ne de limbajul revoluționar al generației pașoptiste, care ne dovedește doar gradul de confruntare socială condusă de burghezie în lupta pentru cucerirea puterii politice.

În anii 1829—1831, în toată țara erau 1311 boieri⁹. Catagrafiile din 1829, 1831 și 1832 îi surprind în următoarea împărțire: 67 în clasa I-a, 162 în clasa a II-a, 416 în clasa a III-a, 228 boiernași. Ierarhizarea boierimii estimează faptul că această clasă socială era neunitară. Astfel, în chiar primul an al epocii regulamentare s-au conturat viitoarele transformări în natura însăși a boieriei, fiind acum apreciată diferit decît sub regimul anterior.

⁵ *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, vol. 4, ed. Paul Negulescu și George Alexianu, București, 1944, p. XLII (Studiu introductiv).

⁶ N. Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor*, în *Opere*, vol. II, Scrieri istorice, politice și economice, 1848—1852, ed. G. Zăne și Elena G. Zăne, București, 1982, p. 109: „Dar Regulamentul nu se mulțumește a dezmoșteni un popor întreg și a organiza statul ciocoiesc, ci încă... urcă nemăsurat drepturile proprietarilor și în faptă robește pe om pămîntului și monopolizează proprietatea în minile ciocoilor”.

⁷ Idem, *Question économique des Principautés Danubiennes*, *ibidem*, p. 57 și urm.

⁸ Idem, *Mersul revoluției...*, p. 109.

⁹ Ioan C. Filitti, *Catagrafie oficială de toți boierii Țării Românești*, București, 1929.

I. Boierii mari (clasa I-a) după Catagrafia din 1829

Nr. crt.	Rangul	După calculul lui I. C. Filitti	După calculul nostru	Obs.
1.	mari bani	6	5	I. C. Filitti a numărat pe C. Crețulescu de 2 ori Fără Al. Ghica, care apare de 2 ori cu 2 ranguri Cu Al. Ghica și cu un spătar de Moldova
2.	mari vornici	22	20	
3.	mari logofeți	15	15	
4.	mare vistier	1	1	
5.	mare spătar	1	1	
6.	mari postelnici	3	1	
7.	hatmani	11	7	
8.	agă	9	8	
9.	mari cămărași	2	2	
	Total	70 ¹⁰	62 ¹¹	

II. Boierii din clasa a II-a

Nr. crt.	Rangul	Catagrafia din 1829	Catagrafia din 1831	Catagrafia din 1832	Total
1.	cluceri mari	13	4	—	17
2.	căminari	27	11	2	40
3.	paharnici	28	10	1	39
4.	stolnici	37	10	4	51
5.	comisi	8	7	—	15
	Total	113	42	7	162

III. Boierii din clasa a III-a

Nr. crt.	Rangul	Catagrafia din 1829	Catagrafia din 1831	Catagrafia din 1832	Total
1.	serdari	77	8	24	108
2.	medelniceri	62	6	26	96
3.	slugeri	57	7	25	88
4.	pitari	29	12	15	56
5.	șetrari	20	2	4	26
6.	cluceri zaarie	28	1	14	42
	Total	273	36	108	417

¹⁰ Ioan C. Filitti i-a numărat și pe Costache Șutu (vel postelnic), Nicolae Mavros (hatman), Iancu Filipescu (agă) — în 1831, la București, Iancu Costandache (hatman) — în 1831, la Brăila; Alecu Arghiropol (vel postelnic — la 1831, în județul Dolj; deci cinci boieri menționați în catagrafia din 1831.

¹¹ Diferența între 70 și 62 provine de la 5 mari boieri menționați în 1831 și din numărarea și a trei boieri care sînt trecuți, din greșeală, de cite două ori.

IV. Boiernașii (1829—1831)

Nr. crt.	Titlul	Catagrafia din 1829	Catagrafia din 1831	Total 1829—1831	Catagrafia din 1832	Total
1.	vtori vistier	33	13+4 (vistier)	50		
2.	treti vistier	14	5	19		
3.	treti postelnic	1	—	1		
4.	vtori spătar	1	—	1		
5.	vtori comis	1	—	1		
6.	vtori logofăt	3	3	6		
7.	treti logofăt	31	11	42		
8.	treti logofăt	2	—	2		
9.	vtori portar	1	1 (biv)	2		
10.	vâtaf za aprozi	1	—	1		
11.	vâtaf de vistierie	3	—	3		
12.	vâtaf za divan	2	—	2		
13.	polcovnic	10	19	29		
14.	polcovnic de tirg	2	—	2		
15.	polcovnic agesc	1	—	1		
16.	polcovnic de vînători din taġma agiei	5	—	5		
17.	biv polcovnic agesc	1	—	1		
18.	polcovnic de seimeni	7	—	7		
19.	polcovnic za Craiova	3	—	3		
20.	polcovnic za poliție	3	—	3		
21.	polcovnic za Tirgoviște	2	—	2		
22.	polcovnic za Cerneți	11	—	11		
23.	polcovnic za seimenii din Valahia	1	—	1		
24.	ceaș	3	—	3		
25.	ceaș agesc	3	—	3		
26.	ceaș za aprozi	1	—	1		
27.	ceaș spătăresc	2	—	2		
28.	vtori armaș	8	2+1 (armaș)	11		
29.	căpitan za lefegii	5	—	5		
30.	căpitan za dorobanți	3	—	3		
31.	baș bulucbaș	4	—	4		
32.	stegar împărătesc	1	—	1		
	Total	169	59	228 ¹²	152	380

În 1829 toți boierii de clasa I-a locuiau în București, iar circa 94% din cei de clasa a II-a locuiau în reședințele de județ, București și Craiova. În sate nu locuiau nici un boier de clasa I-a și doar 6% din cei de clasa a II-a. Aici, însă, domiciliu o cincime din boierii de clasa a III-a și mai mult de jumătate din boierași.¹³

¹² Calculul nostru pe titluri a dat același rezultat ca cel consemnat de Ioan C. Filitti (*Catagrafie oficială...*, p. 70).

¹³ O sintetizare foarte amănunțită la Dan Berindei, Irina Gavrilă, *Analiza situației clasei dominante din Țara Românească în temeiul catagrafiei din 1829*, în „Revista de istorie”, XXVI (1983), nr. 4, p. 349 și urm.

V. Boierii din clasa a II-a (după domiciliu)¹⁴

Domiciliul	Nr. boierilor	Total
Muntenia fără (București)	22	93
București	71	
Oltenia (fără Craiova)	5	20
Craiova	15	
Total	113	113

VI. Boierii din clasa a III-a (după domiciliu)

Domiciliul	Nr. boierilor	Total
Muntenia (fără București)	108	206
București	98	
Oltenia (fără Craiova)	34	67
Craiova	33	
Țara Românească	273	273

Datele statistice privind numărul boierilor din Țara Românească nu concordă totdeauna, fie prin omisiuni datorate grabei cu care au fost întocmite, fie conținutului rubricilor cerute de administrația centrală a statului. În acest sens sintetizăm o altă statistică interesantă, din 31 august 1831, care ne înfățișează dispersarea „boierilor caftanlii privilegiați” la nivelul țării¹⁴.

VII. Statistica boierilor caftanlii — 1831

Nr. crt.	Județele și capitala	Boieri caftanlii	Văduvile caftanliilor	Total boieri caftanlii	Observații
0	1	2	3	4	5
1.	Mehedinți	19	9	28	3 văduve „cu bănuială”
2.	Gorj	21	9	30	
3.	Dolj	118	6	124	
4.	Vilcea	21	14	35	
5.	Romanați	11	3	14	nediferențiați în document
6.	Olt	4	4	8	
7.	Muscel	—	—	31	

¹⁴ Arh. St. Buc., fond Vistieria Țării Românești, dosar 180/1831, f. 5, 10, 14, 16, 18, 22, 25, 27, 29, 31, 34—35, 37, 39, 43—44, 46—55, 58. Toate sintezele statistice făcute de noi în continuare au la bază *Obșteasca* catagrafie din 1831, pe care o posedăm de la regretatul istoric Ion Donat și pe care o pregătim pentru tipar. Cîteva dintre ele au fost efectuate direct sub îndrumarea acestui om de știință, căruiu îi purtăm o deosebită recunoștință.

0	1	2	3	4	5
8.	Argeș	17	11	28	
9.	Teleorman	16	5	21	
10.	Dimbovița	36	12	48	
11.	Vlașca	—	—	6	nediferențiați în document
12.	Prahova	32	10	42	
13.	Ilfov	—	—	13	nediferențiați în document
14.	Saac	26	14	40	
15.	Buzău	24	21	45	
16.	Ialomița	17	12	29	
17.	Slam Rîmnic	39	13	52	
18.	București	354	133	487 ¹⁵	
Total — Țara Românească				1081	

Năzuințele general-românești exprimate în mișcarea de idei a epocii erau împiedicate — în gândirea revoluționarilor din deceniul al cincilea — de neîmpărtășirea programelor de emancipare națională de cei din fruntea conducerii statului, de boierimea născută „din încrucișări impuse” și lipsită de sentimentul naționalității. Documentele de arhivă dovedesc că extremismul exprimărilor era o notă a luptei social-politice și nu a unei realități etnice, Boierimea, situându-se pe poziții conservatoare, se agăța cu orice preț de marile puteri reacționare ale Europei. În ideologia vremii, confruntându-se interesele sociale cu aspectele etnice, forța de conștientizare a maselor se clădea și pe ideea națională. Ideologii revoluționari, implicând în sfera realităților social-politice „lupta fără răgaz contra influenței grecești”¹⁶, de fapt continuau programul revoluției din 1821, mai cu seamă că pentru ei anul 1830 era considerat momentul refacerii „noii partide fanariote” aliată „partidei ciocoilor” și amîndouă robite „muscalilor”.

În spiritul unei discuții științifice și argumentate a acestei modalități de abordare a structurii etnice a boierimii din Țara Românească înfățișăm următoarea situație statistică a boierilor nepămînteni în anul 1829 (în majoritate greci și doar un francez): Rezultă că procesul de autohtonizare cuprinsese numeroși boieri stabiliți în țară pe timpul domnilor fanarioți. Cu toate că după nume și locul nașterii, noi am identificat 82 de boieri de origine greacă în București, statistica din 31 august 1831 pentru boierii caftanlii din capitala țării, care aveau „drept a să despăgubi cu banii scutelnicilor”, a consemnat doar 26 de străini.

¹⁵ Documentul (filele 46—55) îi împarte astfel: boieri pămînteni (304+24— „cei ce rămîneau a fi stabiliți de stăpînire”), case văduve pămîntene (99+34) și boieri străini și căsătoriți cu pămîntence (21+5).

¹⁶ Hippolyte — Felix Desprez, *Moldo-Valahia și mișcarea românească*, în „Revue de deux Mondes”, 1 ianuarie 1848. Apud Nicolae Isar, *Ideologia generației din epoca de la 1821*, în „Revista de istorie”, XXXIV (1981), nr. 3, p. 425.

VIII. Statistica boierilor de alt neam

	Numărul boierilor de origine străină			
	Clasa I-a	Clasa a II-a	Clasa a III-a	Total
București	13 greci + 1 francez	28	41	83
Muntenia (fără București)	—	3	27	30
Craiova	—	1	—	1
Oltenia (fără Craiova)	—	1	—	1
Total				
Țara Românească	14	33	68	115
Totalul boierilor %	20%	28%	25%	25%

Înainte de a trece la examinarea propriu-zisă a ponderii boierimii în structura economico-socială a proprietății, remarcăm faptul că Regulamentul Organic a canonizat nu numai privilegiile politice ale mării boierimii, dar a legitimat dreptul de proprietate deplină a boierilor pentru 1/3 din moșiile ce le stăpîneau în virtutea vechilor legi și tradiții feudale. Pentru prima dată ei sînt numiți proprietari, termen care era cu totul altceva decît cel de stăpîni de moșii.

În noua calitate de stăpîni-prorietari de pămînt, ponderea boierimii este predominantă în țară.

IX. Repartiția satelor și a părților de sat după categoria socială a deținătorilor (după Obșteasca catagrafie)

	Boieri		Mănăstiri		Moșneni		Alte sit.		Total	
	Sate întregi	Părți de sate	Sate întregi	Părți de sate	Sate întregi	Părți de sate	Sate întregi	Părți de sate	Sate ținute de o singură categorie socială	Părți de sate
Muntenia	1028	493	499	346	234	296	52	4	1813	1139
Oltenia	363	227	211	109	327	246	3	—	904	582
Total										
Țara Românească	1391	720	710	455	561	542	55	4	2717	1721

Boierii din primele două clase, relativ puțini la număr, aveau în schimb o pondere în stăpînirea pămîntului copleșitoare față de ceilalți. Cel mai bogat dintre ei a fost marele ban Grigore Brîncoveanu, care, singur, stăpînea 51 sate, dintre care 44 întregi.

X. Repartiția pe categorii de boieri a stăpînirilor boierești (sate și părți de sate) — 1831

Categorია boierilor	Nr. boierilor			Nr. stăpînirilor			Părți de state		
	Total Țara Romă- nească	Mun- tenia	Olte- nia	Sate			Total Țara Romă- nească	Mun- tenia	Olte- nia
				Total Țara Romă- nească	Mun- tenia	Olte- nia			
Clasa I-a	83	77	12	338	282	56	163	137	26
clasa a II-a	173	136	42	313	239	74	216	147	69
clasa a III-a	300	220	87	197	139	58	409	253	156
cinuri ostășești	103	56	47	28	12	16	114	68	46
boiernăși	263	175	90	60	42	18	348	219	129
persoane fără dregătorie indicată	582	386	204	130	100	30	678	440	238
alții	41	27	15	47	38	9	37	20	17
Total	1545	1077	497	1113	852	261	1965	1284	681

Obs. Numărul boierilor din Muntenia și Oltenia nu se subsumează din cauza celor care au sate în ambele provincii.

XI. Relația dintre ponderea numerică a categoriilor de boieri și ponderea funciară a acestora (1831) — % —

Categorია de boieri	Ponderea numerică a fiecărei categorii			Ponderea stăpînirii funciare din totalul satelor boierești					
	Total Țara Romă- nească	Mun- tenia	Olte- nia	Sate întregi			Părți de sate		
				Total Țara Romă- nească	Mun- tenia	Olte- nia	Total Țara Romă- nească	Mun- tenia	Olte- nia
clasa I-a	5,4	7,1	2,4	30,0	32,7	21,4	8,1	10,4	3,8
clasa a II-a	11,1	12,6	8,5	27,2	26,9	28,4	10,7	11,1	10,1
clasa a III-a	19,5	20,4	17,5	18,7	17,5	22,2	21,1	20,1	22,9
cinuri ostășești	6,7	5,2	9,4	2,6	1,4	6,2	5,8	5,3	6,8
Boiernăși	17,1	16,3	18,1	5,4	5,0	6,9	17,8	17,1	18,9
Persoane fără indicarea dregă- toriei	37,6	35,9	41,1	11,8	11,9	11,6	34,6	34,4	34,9
alții	2,6	2,5	3,0	4,3	4,6	3,4	1,9	1,6	2,6
Total	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Concentrarea stăpînirii asupra pămîntului a boierilor reliefează o pondere mai mare a domeniilor (satelor-moșilor) bine individualizate în Muntenia și a celor fărîmițate în Oltenia. Procentul boierilor stăpîni a cel puțin un sat, 27,1 grupează de fapt pe moștenitorii marelui domeniu al boierilor olteni din sudul județelor Dolj și Romanați. Conform statisticii din 1831, decalajul dintre satele boierești stăpînite în întregime de cite un singur boier în județele nordice față de cele sudice este foarte mare: spre exemplu, în Gorj, Vâlcea,

Argeș, Muscel, Saac ponderea acestora era de 9,7; 13,0; 12,0; 10,1; 9,0; pe cînd în Dolj, Romanați, Teleorman, Vlașca, Ilfov și Ialomița întîlnim procentajele de 33,8; 38,5; 44,5; 58,5; și, respectiv 36,4.

XII. Concentrarea stăpînirii boierești asupra pămîntului
(% față de numărul total al boierilor) — 1831

	Boierii care stăpîneau cel puțin un sat întreg	Boierii care stăpîneau numai părți de sate	Boierii care stăpîneau numai o parte de sat
Țara Românească	36,4	63,6	48,1
Muntenia	40,8	59,2	46,4
Oltenia	27,1	72,9	53,7

În ceea ce privește însă diferențierea în interiorul boierimii semnificativă rămîne următoarea relație dintre mărimea domeniului și categoriile de boieri:

XIII. Pondera în stăpînirea funciară a principalelor categorii de boieri

— calculul nostru după Obșteasca catagrafie —

Grupe de boieri după nr. stăpînitorilor de sate (moșii)	Nr. boierilor din grupă		Boierii				Boiernașii			
			clas. I-a	cls. a II-a	cls. a III-a					
Boieri numai cu părți	411	100%	9	2,28%	35	8,5%	156	38,0%	211	51,3%
Boieri cu un singur sat întreg	248	100	22	8,8	75	30,3	106	42,8	45	18,1
Boieri cu 2—3 sate întregi	109	100	24	22,0	43	39,5	35	32,1	7	6,4
Boieri cu 4—5 sate întregi	26	100	14	53,8	10	38,5	2	7,7	—	—
Boieri cu 6—10 sate întregi	17	100	8	47,1	8	44,5	1	5,8	—	—
Boieri cu 11—15 sate întregi	5	100	3	60,0	2	40,0	—	—	—	—
Boieri cu 21—25 sate întregi	2	100	2	100	—	—	—	—	—	—
Boier cu 44 sate întregi	1	100	1	100	—	—	—	—	—	—

Cel mai mare stăpîn de moșii la 1831 a fost, cum s-a arătat mai sus, Grigore Brâncoveanu. Alți mari deținători de moșii erau: casa Ipsilanti (22 + 4), Grigore Ghica (21 + 5), Constantin Bălăcianu (14 + 4), Ștefan Belu (13 + 11), Barbu Știrbei (13 + 2), Manuc Bei (13), Ștefan Moscu (12 + 3), Nicolae Trăsnea (11 + 3), Grigore Cantacuzino (11) ș.a. Alți boieri de clasa a II-a, precum Șerban Grădișteanu, Alecu Constandinidi, Mihalache Vlasto, Vasilache Voinescu, Iordache Geartoglu, Costache Mardagiu, Constan-

tin Cozone, Hristodulo Arghirile, Iancu Nădăianu ș.a. nu aveau moșii, îndeletnicindu-se însă, unii cu „negoțul”, alții obținând venituri de la case, prăvălii sau „leafă”. Catagrafia din 1829 specifică faptul că unii boieri „erau datori” sau că stăteau cu chirie.

Din 473 persoane menționate în catagrafie doar pentru 295 există specificația că sînt posesoare de moșii și 285 de vie. De altfel, moșia și via erau bunurile cele dintîi între cele consemnate, după care urmau animalele; povernele (4), zălhanalele (3) și morile (23).

Regulamentul Organic i-a numit pe boieri proprietari și, totodată, le-a consacrat privilegiile, fixîndu-le rolul de pătură conducătoare. Această legiuire a făcut din ei „o adevărată oligarhie, singura îndreptățită a participa la conducerea statului și a beneficia de toate avantajele unei asemenea situații”¹⁷.

Au fost necesari mai mulți ani pînă cînd termenul de proprietari s-a încetățenit în limbajul curent. Pînă la 1864, cînd cu adevărat proprietatea a fost investită legal cu atributele sale moderne, boierii — foștii stăpîni funciari din evul mediu — au fost numiți în raport cu pămîntul, succesiv, stăpîni de moșii, stăpîni-proprietari și proprietari. Evoluția acestui termen este o reflectare a dezvoltării ideii de valoare a pămîntului după anul 1829. Agricultură românească, după această dată, s-a dezvoltat continuu în concordanță cu cererea tot mai crescîndă de produse agricole pe piața internă și externă, precum și de urcare, într-un ritm similar, a prețurilor agricole. Acum s-au deschis pentru Țările Române largi posibilități de dezvoltare economică, înregistrîndu-se o „însemnată creștere”¹⁸ în producția de mărfuri și în procesul de transformare a producției de mărfuri în producție capitalistă.

Sub impulsul nou al economiei după 1829 boierii își crează, prin a lor „chartă” (sau „codice”), condiții pentru o largă dezvoltare a producției de cereale destinate pieței, încearcă cu consecvență să transforme aproape tot teritoriul țării în proprietate privată. Tendința boierimii a fost de a-și extinde suprafețele cultivate și, odată cu ele, moșia, în scopul măririi producției. Simultan cu acest proces, și implicit legat de acesta, a avut loc procesul de micșorare și chiar dispariție a proprietății moșnenești¹⁹.

¹⁷ Alex. Lapedatu, *Abolirea protectoratului rusesc în Țările Române (1834–1858)*, în „Anuarul Institutului de istorie națională” VI (1931–1935), Cluj, 1936, p. 404. O perspectivă comparativă despre ceea ce a devenit aristocrația sub Regulamentul Organic desprindem din programul revoluționar de la 1848, elaborat de Ioan Maiorescu la Craiova: „... aristocrația Principatelor, alăturată pe lîngă celelalte aristocrații, este o nulă, este o lășcă care se sparge la cea dintîi albură de vînt. Nu se poate ca principiile acesta să nu știe că aristocrația e neputincioasă numai supt trei condițiuni: ori majoratul ca în Engiltera, ori avilitate cum era pînă astăzi în Ungaria și Ardealul, și pe lîngă aceste două crezitatea sau moștenirea titulelor. Acum în Principate majorate nu-s, neînstrăinabilitatea moșiilor din familii nu există, ranguri moștenitoare nu se dau. Ce este dar aristocrația Principatelor? În înțelesul striinu de aristocrație este o nulă. Chiar de la cel ce este să se facă demnu nu se cere titulă mai veche decît de la mamă. După instituțiunile organice, în Principate există, deși nu în faptă, încă de la Regulamentul Organic, numai aristocrație de meritu, prin servițiul către statu; și fiindcă tot Regulamentul Organic chiamă pe totu românul fără diferență în servițiul statului, aristocrația aceasta este din popu și se întoarce în popu; se renaște foarte natural”. (Mulțumim și pe această cale doamnei Aurelia Florescu care ne-a permis să consultăm acest inedit program manifest de la Craiova din 1848 și pe care domnia sa îl pregătește pentru tipar).

¹⁸ *Istoria României*, vol. IV, București, 1964, p. 13–14.

¹⁹ Fenomenul este general și mult mai întins în timp. (N. Bălcescu, *Question économique*... 47–49. Pentru epoca în discuție exemplificăm istoriografic cu studiile lui C. M. Ripeanu, *Infiltrația Ucrucilor între moșneni. Cum crește proprietatea feudală în sec. al XIX-lea*).

În afară de stăpînirea pămîntului, marii boieri dețineau principalele ranguri și posturi de conducere în treburile țării. Regulamentul Organic, admitînd că „orice român nefiind în treapta nobililor să va osăbi prin slujbe publice, Domnul (domnitorul) îl va face cunoscut Obșteștii Adunări ca să i se dea dreptul de noblețe, ori numai pe al său obraz, sau moștenitoare, după mărirea slujbelor ce va săvîrși” — a dat posibilitatea includerii în rîndurile boierimii a numeroase elemente burgheze și intelectuale, care, în evenimentele din 1848—1859, au reprezentat aripa radicală a acestei categorii sociale. Acest principiu, contribuind la liberalizarea vieții sociale românești, „a subminat importanța rangului de boierie ca atare și a ușurat acțiunea de desființare a tuturor titlurilor de boieri”²⁰. De fapt, această posibilitate legală de obținere a titlului de boierie a reflectat forța existentă înainte de 1831 a burgheziei în formare. Codul de legi a sancționat o realitate, iar aceasta din urmă reflecta un proces ireversibil în care burghezia își croia un drum istoric din necesitățile interne și ancorări internaționale.

Înlăturarea monopolului otoman prin pacea de la Adrianopol; creșterea producției de cereale (grâu) în poderea exportului și preocuparea pentru creșterea și comercializarea vitelor au fost cîțiva factori importanți care au dus la crearea unei burghezii legată prin ființa ei de valoarea pămîntului. Îi este foarte greu istoricului să dobindească cantitativ elementele acestei categorii sociale atît timp cît ele se înmulțeau din straturile sociale inferioare, dar, totdeauna, îmbrăcau haina nobilă a boieriei. A.D. Xenopol remarcă astfel acest fenomen social: intrucît „boierii, fiind prin Regulamentul Organic singurii oameni protejați în Țările Române, se născu un curent care sporea pe fiecare zi numărul boierilor, dezbinînd neconținut elemente din clasele inferioare ale societății pentru a le înălța la treapta invidiată a privilegiaților. Fiul neguțătorului, al meseriașului își dădea toate ostenele lumii pentru a dobîndi un titlu de boier și se mindrea cu sătrăria sau cu slugeria mai mult decît un postelnic cu boierii lui de sute de ani”²¹.

Începînd cu anii 30 ai secolului trecut, în societatea românească s-a format o nouă și puternică clasă de proprietari de pămînt prin plasarea economiilor în cumpărare de pămînt, valoare în continuă sporire. *Obșteasca catalografică* din 1831 este edificatoare pentru mutațiile sociale pe care le-a consemnat.

Categoriile de boiernași cuprindeau oameni noi pe care îi vom regăsi ulterior, pînă în secolul nostru, între urmașii foștilor mari stăpîni de moșii feudali. Cîteva nume sînt edificatoare în acest sens: Băicoianu, Grigore vistier, Belcineanu Ioan logofăt, Barbu Bibescu vtorii vistier, Brătășanu Pavelache vistier, Burileanu Petrache logofăt, Ciupagea Iordache treti logofăt, Dobrotineanu Vasile vistier, Doicescu Bica logofăt, Fratoștițeanu Răducan

„Cășăritul”, mijloc de explcatore a țărănilor devălmași, în „Studii și materiale privitoare la trecutul istoric al județului Prahova”, Istorie-etnografie, Ploiești, 1986, p. 83—93. Vezi și N. I. Simache, Unele aspecte ale situației țărănilor din fostul județ al Secuencilor în primii ani după aplicarea Regulamentului Organic, *ibidem*, p. 101—109.

²⁰ Vlad Georgescu, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române, 1750—1831*, București, 1972, p. 93, n. 25.

²¹ Apud Șt. Zeletin, *Burghezia română. Originea și rolul ei istoric*, București, 1925, p. 141.

vtori vistier, Frumușanu Lăudat vistier, Geblescu Ilie boiernaș, Golfineanu armăsoaia, Grecescu Vasile logofăt, Lăceanu Ioniță vistier, Magheru Gheorghe vistier, Murgășanu Ruxandra logofeteasa, Orăscu Vasilache logofăt, Portărescu Constantin postelnicel, Rusănescu Constantin boiernaș, Sănătescu Ianache vistier, Săvoiu Constantin, Vernescu Nicolae terti postelnic, Vlădescu Gheorghe vistier, Caluda Zamfirache polcovnic, Dălgeanu Ștefan polcovnic, Odobescu Ioan polcovnic, Solomon Ion polcovnic etc.

Categoria „alții” din statistica privind boierii din *Obșteasca catagrafie* include pe cei pe care istoricii îi categorisesc exponenți ai burgheziei²²: Arsache Apostol doctor, Atanasiu chir, Badea brașoveanu, Baraictaru Nițu, Califaș Iancu negustor, Caracaș Constantin doctor, Constantin postelnicel din Moldova, Crăciun, Darvari C. doctor, Dinu brașoveanu, Doda Constantin, Ferari doctor, Filcu negustorul, Filitis doctorul Silvestri, Eftimie Hr. chir, Estiotu C. doctor, Exarhu doctor, Gavala doctor, Gheorghe chir, Ghica T. din Moldova, Hagi Enuși, Hagi Pop, Obrenovici Miloș, Opran Ghiță, Nicola Ion chir, Nițu Gelepu, Manuk, Meitani, Morcaceanu ungar. Polihronie neguțător, Panaisto China doftor, Popa chir, Sachelarie baron, Samfir brașoveanu, Săpunaru Chiriac, Silivestru Z. doctor, Teișanu chir Băluță, Teodosie doctor, Teodorache brașovean, Vasile tipograf, Zisu doctor.

Adăugînd categoria de „persoane fără dregătorie indicată” în numărul boierilor, în proporție de 37,6, conchidem că, în structura sa economică și socială, clasa dominantă și conducătoare în societate a suferit transformări profunde atît cantitative, cît și calitative prin asimilarea unor importante elemente burgheze. Așa zisul proces de îmburghezire a boierimii s-a desfășurat, cum pe bună dreptate au sesizat cercetările, în „ambele sensuri, atît de jos în sus, prin spor numeric și diluare, cît și de sus în jos, prin adaptarea unei părți a acestora la economia de marfă bani”²³. Asemenea procese sociale au determinat noi contradicții în interiorul acestei clase sociale. Marea boierime, alcătuită din cîteva zeci de familii, forma adevărata oligarhie, deținînd atît puterea politică și juridică, cît și pe cea administrativă²⁴. Această categorie — scria E. Regnault — reprezenta în societate pe oamenii „încetîți cu toate drepturile, care nu îndeplinesc nici o îndatorire”²⁵.

Înfiltrările dintr-o clasă de boieri în alta păstrau însă o limitare strictă. Conform statisticii noastre, singura treaptă neatinsă de acest fenomen a rămas clasa I-a. Clasa a II-a și a III-a erau un rezervor pentru ridicarea „treptelnică” a celor din categoriile inferioare.

²² Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 243—244.

²³ Liviu Botezan, Maria Roșca, *Contribuții la problema premiselor sociale ale mișcărilor revoluționare de la 1848 pe teritoriul țării noastre*, în „Acta Musei Napocensis”, II, Cluj, 1965, p. 437.

²⁴ Orice acțiune inițiată de conducerea țării era dată, cu recompensare, spre îndeplinire marilor boieri din reședințele de județ. Chiar întocmirea *Obștești catagrafii* era incredințată, pentru județele oltene, prin intermediul Căimăcămiei Craiovei, boierilor Nicolae Brăiloiu — paharnic, Costache Brăiloiu — stolnic, Titu Bengescu — serdar, Dimitrie Cnezu — serdar. Căimăcămiul Craiovei raporta că acestor boieri nu li se putea încredința lucrarea, întrucît erau „de mai înainte rînduiți în alte trebi obștești”, precum Comisia ciumii, Comisia cîrtirurilor. (Arl. St. Buc., fond Vistieria Țării Românești, dosar 150/1831, f. 134—135).

²⁵ Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 22.

XIV. Originea socială a boierilor pământeni din clasa a II-a (după Catagrafia din 1829)

	Nr. boierilor	cls. I	cls. II	cls. III	Boiernaș	Negustor	Indicat numai nominal	Cleric	Neindicat
București	50	6	8	7	4	2	6	2	15
Muntenia	16	—	6	5	2	—	—	1	2
Craiova	15	1	12	—	1	—	1	—	—
Oltenia	3	—	—	—	—	—	2	—	1
Total Țara Românească	84	7	26	12	7	2	9	3	18
%	100	8,3	30,9	14,3	8,4	2,4	10,7	3,6	21,4

XV. Originea socială a boierilor pământeni din clasa a III-a (după Catagrafia din 1829)

	Nr. boierilor	Starea socială a tatălui								Neindicat
		cl. I	cl. II	cl. III	Boiernaș	Negustor	Cleric	Neam	Indicat numai nominal	
București	57	—	3	12	17	1	5	—	17	2
Muntenia	81	—	4	18	29	2	4	2	18	4
Craiova	33	—	7	14	2	1	2	—	6	1
Oltenia	34	—	4	8	7	1	3	2	7	2
Total Țara Românească	205	—	18	52	55	5	14	4	48	9
%	100%	—	8,8	25,4	26,8	2,4	6,8	2,0	23,4	4,4

Alte două ipostaze ale marii boierimi, acelea de castă și de categorie socială ruptă de stăpînirea funciară, sînt dezvăluite și de domiciliul („locul hălăduirii”) boierilor în 1829. În 1829 toți boierii de clasa I-a locuiau în Capitală, iar circa 94% din cei de clasa a II-a locuiau în orașe, mai ales în București și Craiova. Cu alte cuvinte, în mediul rural nu locuia nici un boier de clasa I-a și de abia 6% din cei de clasa a II-a. În sate își aveau domiciliul 1/5 din boierii de clasa a III-a și mai mult de jumătate din boiernași. O cercetare minuțioasă publicată în 1983 a sintetizat că din cei 481 boieri șezători la orașe în 1829, 247 locuiau în București (51,4%), 212 în reședințele de județe (44,1%) și doar 30 în alte orașe și țiguri (6,23%). Aceeași analiză a situației boierilor șezători în mediul rural ne indică faptul că aceștia erau cu mult mai puțini

numeroși „din 623 boieri asupra cărora se dau indicații în catagrafie privind locul de ședere, doar 146 (unii dintre aceștia locuind însă concomitent și în mediul urban) erau șezători la sate și moșii (decii 23,4%)”²⁶.

XVI. Domiciliul boierilor în 1829, după medii sociale (%)

	Total	Rangul			
		Cls. I	Cls. II	Cls. III	Boiernași
Boieri domiciliați în sate	23,4	—	6,2	20,2	52,7
Boieri domiciliați în orașe	76,6	—	93,8	79,8	47,3
Total	100	—	100	100	100

Marea boierime era interesată numai de perpetuarea unei stări de lucruri care îi garanta privilegiile ei feudale. Orice încercare de reformă socială se izbea astfel de o „legitimă” apărare și conservare. Acest fapt era sintetizat de N. Iorga pentru o perioadă de timp mai extinsă decît răstimpul 1828—1832. Astfel: „Singurul domeniu unde se întilnesc neconținut reveniri, provocate de interesul egoist al marii proprietăți, e acel social”²⁷.

Atitudinea domnitorului, împusă de fluxul vremii, de a fi maleabil la ideea de reformă, atrăgea nemulțumirea boierilor mari, „bătrîni cu practici fanariote”²⁸, care, în acțiunea lor antidomnească continuau să ia legătura cu Poarta sau cu Rusia. De aceea, „serviciile lor, de 150 de ani, nu mai sînt înscrise decît în arhivele Fanarului sau în arhivele Petersburgului: existența lor politică nu mai este decît o bătaie de joc”²⁹.

Așadar, marea boierime, legată de interesele ei de categorie socială dominantă, devenise conservatoare și reacționară, intrînd în conflict cu celelalte clase de boieri, cu burghezia, cu masele țărănești și orășenești și fiind „totdeauna gata de a jertfi naționalismul său pe altarul intereselor sale de clasă”³⁰.

În procesul de erodare internă a boierimii, micii boieri, prin numeroșii intelectuali ce cuprindeau, erau purtătorii stindardului reformator. Ei erau „en disproportion avec les aptitudes et les tendances politiques de cette classe, minimes pas rapport à ce que revenait de droit aux grands boyards”³¹.

²⁶ A se urmări termenii introduși de cercetătorii care au analizat catagrafia din 1829: „mișcarea” boierilor (pornindu-se de la compararea locurilor de naștere cu locurile domiciliilor) și „mobilitatea” boierilor (venirea acestora din mediul rural sau din străinătate la orașe). (Dan Berindei, Irina Gavrilă, *op. cit.*, p. 353, 355).

²⁷ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VIII, București, 1938, p. 352.

²⁸ *Ibidem*, vol. IX, București, 1938, p. 85.

²⁹ Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 22.

³⁰ A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice din România*, vol. I, partea 2-a, București, 1911, p. 234, 297.

³¹ Apostol Stan, *Le problème agraire pendant la révolution de 1848 en Valachie*, Bucarest, 1971, p. 16.

BURGHEZIA

Dimensionarea în plan economic, social, politic, moral și național a acestei clase sociale a fost reliefată de istoricul Constantin C. Giurescu³². Regulamentul Organic a recunoscut-o „ca o clasă din cele mai însemnătoare ale societății”³³. Ea era corolarul unui proces „revoluționar” cvasitotal, ai cărui embrioni de la jumătatea secolului al XVIII-lea rodiseră suficient. În toată această perioadă de aproape un secol, burghezia s-a dezvoltat atât numeric, cât și economic, ajungând să se manifeste tot mai mult ca o grupare proprietară a principalelor mijloace de producție meșteșugărești manufacturiere și miniere, deținătoare a sectorului comercial și a unor capitaluri în creștere. „Ca atare — conchidea istoricul Constantin C. Giurescu —, în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și în continuare pînă către 1848, ea își sporește ponderea în viața socială și economică, și crește numeric, îndeosebi neguțătorii, de la cei mărunți din orașe pînă la angroșiști și exportatori-importatori, meseriași de felurite categorii, proprietarii de manufacturi și mici instalații industriale, bancherii și oamenii finanțelor. În rindurile burgheziei intră și cei ce exercită profesii „libere”, iar din sectorul agrar — arendași marilor moșii, exploatați ai țărănimii, și o parte din păturile rurale înstărite”³⁴.

Principala statistică privind stadiul istoric în care se găsea burghezia în Țara Românească este din anul 1832, cea întocmită de podpolcovnicul de stat-major rus Fanthon de Verrayon³⁵. Tabela respectivă a consemnat 4 810 „neguțători”, dispersați astfel: Ilfov — 1 425, Dolj — 472, Prahova — 362, Teleorman — 274, Slam Rîmnic — 273 etc. Numărul „meseriașilor”, după același izvor, se ridică în toată țara la 4 430 (Ilfov — 1 585, Dolj — 504, Muscel — 287, Prahova — 280, Teleorman — 225), iar numărul „mazililor” era de 3 258 (Gorj — 841, Săcuieni — 478, Vilcea — 432, Mehedinți — 399, Buzău — 203, Prahova — 16, Vlașca — 32, Slam Rîmnic — 46 etc.). Neguștorii și meseriași erau grupați în „corporații” (noul nume al vechilor bresle). În București, cei 3 269 de neguștori și meseriași erau cuprinși în următoarele corporații: circumarierii — 443, băcanii — 142, măcelarii — 55, pescarii — 56, cafeștii — 38, lipscanii — 16, toptangii lipscani — 35, brașovenii — 15, „cojocarii subțiri” — 136, „cojocarii groși” — 83 (11 erau îșlicari), zarafii — 44, tutungii — 24, tabacii — 6, ciubuccii — 4, croitorii-telalii-ibrișingii-ceaprazarii — 206, dulgherii — 251, zidarii — 95, brutarii — 55, franzelarii — 6, lipierii — 7, făinariii — 16, simigii — 35.

Tot Verrayon consemnează și întreprinderile industriale: 128 — fabrici — de fapt ateliere și manufacturi, 826 cherhanale și 583 velnițe sau poverne. Pentru a distinge concentrarea proprietarilor unor asemenea „întreprinderi” este necesar să arătăm că în București, la 1832, erau 71 fabrici, 148 cherhanale și 9 poverne (în total 228). Restul neguțătorilor și meseriașilor, în majoritate, se grupau în cele 21 „orașe” și 14 „tirguri” cite enumera statistica din 1831.

³² Constantin C. Giurescu, *op. cit.* Vezi și Vladimir Diculescu, *Bresle, neguștori și meseriași în Țara Românească (1830—1848)*, București, 1973.

³³ *Istoria României*, vol. IV, p. 17.

³⁴ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 243—244.

³⁵ *Ibidem*, p. 149. Vezi și I. Cojocaru, *Țara Românească după statistica generală din 1832*, în „Studii și articole de istorie”, VII, 1965, p. 147—162.

Există și o altă statistică din 26 iulie 1831, care, spre deosebire de Ver-rayon, care a înregistrat 9 240 neguțatori și meseriași, indică 14.897 de patentari, adică negustori și meseriași³⁶.

Creдем că nu toți negustorii și meseriașii trebuie incluși în termenul de burghezi. Dezvoltarea relațiilor de tip capitalist a accelerat procesul de diferențiere și stratificare a meșteșugarilor. Regulamentul Organic a consfințit această realitate împărțind patentarii în 5 categorii (3 pentru negustori și 2 pentru meseriași).

Treapta a treia a patentarilor și calfelor alcătuiau o categorie socială distinctă. Aici erau încadrați micii meșteșugari, „dughenarii” și calfele, îndeosebi lucrători salariați. Din această categorie s-a constituit proletariatul.

Alte elemente ale burgheziei se aflau în plină ascensiune: posesorii de capital și bancherii. Primii foloseau capitalul recoltat din negoț, în special din export, sau din veniturile dregătoriilor și cametei, spre a cumpăra imobile: moșii, case și prăvălii în orașe. Zarafii aveau ca scop principal negoțul de bani, iar bancherii erau stăpîni de case de bancă. Poate nu atît măsurile regulamentare cit necesitatea economică au dus în Țara Românească la apariția „de burse, bancă negustorească, gazetă comercială, comisionari în toate locurile și a mai multor capitaliști”³⁷.

Baza economică a permis multor negustori să devină proprietari funciari, și, într-o altă etapă, și deținători de titluri de boieri (în special de dregători mici și mijlocii, precum pitar, căminar, serdar etc., plătind bani grei). Acest fenomen scria Constantin C. Giurescu — era „o evoluție normală, criticabilă totuși pentru oameni de bun simț”, dar care s-a întins „nu numai la noi, dar și în restul Europei — o seamă de proaspăt îmbogățiți negustori cumpărîndu-și titluri de noblețe de la curia papală, Ordinul de Malta și de la cei ce erau dispuși să vîndă asemenea titluri”³⁸. „Intrarea în rîndurile clasei boierești — s-a exprimat și istoricul Gheorghe Platon — nu reprezenta un scop în sine, ci un mijloc care îngăduia participarea la viață politică, care conferea privilegiul la adăpostul căruia puteau fi desfășurate activitățile impuse de orientarea timpului”³⁹.

Rîndurile burgheziei s-au îngroșat în urma fenomenului de „sudeție”, care a creat categoria sudiților. Aceștia „erau parte români care, din interese economice sau de altă natură, adoptaseră o supușenie străină, parte străini — sudslavi, greci, evrei, ruși, francezi, germani ș.a. care, în multe cazuri, se vor contopi în marea masă a autohtonilor”⁴⁰.

În sate, într-un cadru social favorizant pentru inițiativă, micilor ocupații meșteșugărești-comerciale, s-a format o burghezie rurală destul de numeroasă care includea pe fruntașii satelor, categorisiți din punct de vedere social-fiscal în „bresle” sau „trepte”, precum mazilii, postelniceii, armășeii și ruptășii. „Ambițioși și energici, avînd ceva avere și cu toții știutori de carte, ei sînt doritori să se ridice — întocmai ca și negustorii care cumpără titluri de dregătorii — să joace și un rol politic: sînt deci, în mod firesc, aliații

³⁶ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 150.

³⁷ Vladimir Diculescu și colab., *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Peninsula Balcanică (1829–1858)*, București, 1970, p. 17.

³⁸ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 174.

³⁹ Gh. Platon, *Istoria modernă a României*, București, 1985, p. 58.

⁴⁰ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 216.

burgheziei propriu-zise, din orașe”⁴¹. Numeroși fruntași ai satelor au primit confirmări de la domnie de „boieri de neam”, fie că puteau proba o ascendență din categoria „neamurilor” fixată prin reforma lui Constantin Mavrocordat, fie prin substanțiale cumpărări în bani a titlului. Alții, mai ales în zona județelor moșnenești, intrau în categoria mazililor boiernași.

Numeroși erau, în sate, „cumpaniștii”, adică membrii „cumpaniilor” (companiilor) de negustori: 334 în Mehedinți (în 1830), 304 în Vilcea, 154 în Giurgiu⁴² etc.

În condițiile noi pentru producția agricolă, cele de după anul 1829, activitatea comercială a stimulat un fenomen economico-social mai vechi, dar foarte maleabil la extinderea relațiilor capitaliste în agricultură — arendașie. Istoricul Ioan C. Filitti a sesizat noua dimensiune a acestui fenomen pentru anii 1831 și 1833, racordată la creșterea obligațiilor clăcășești și a producției de cereale destinată comercializării⁴³. Dar adevărata încadrare socială a arendașilor în componența burgheziei și a fenomenului arendașiei din epoca regulamentară în evoluția generală a societății de la feudalism la capitalism s-a datorat istoricului Constantin C. Giurescu⁴⁴. O evaluare cât mai exactă a acestui fenomen social se poate desprinde din suma arenzilor din toată țara care, în 1833, se ridica la 10.177.743 lei, adică 59,7% din bugetul țării⁴⁵. Arendașii, pînă la legiuirea regulamentară, „nu pot fi definiți ca o pătură a burgheziei propriu-zise, întrucît pînă la această dată ei sînt doar rezultatul unei perioade de acumulare primitivă a capitalului, pe baza modului de producție feudal, deosebindu-se esențial de burghezia din perioada de acumulare a capitalului pe baza modului de producție capitalist”⁴⁶. Documentele vremii probează această afirmație prin aceea că ei erau incluși categoriei de „neguțători”. De fapt, în rîndurile arendașilor intrau negustori mari și mici, boieri cu ranguri și dregătorii, clerici, meșteșugari, moșneni, țărani clăcași și intelectuali.

Din toată această împletitură socială putem trage concluzia doar că arendașii, în anii introducerii Regulamentului Organic, se constituiau într-o importantă componentă a burgheziei române, cea care găsea în arendare un plasament al capitalului, asigurîndu-și, totodată, marfa cu care făcea comerț.

Elementele intelectuale (profesorii, inginerii hotarnici, medicii ș.a.) au constituit forța ideologică și propagandistică a burgheziei, forță ce și-a cîștigat vigoare și virulență cu cît ne apropiem cronologic de anii 1840—1848.

MOȘNENIMEA

Istoricii, în majoritate, includ pe moșneni în categoria socială a țăranilor, categorisindu-i drept țărani liberi. Această imagine în istoria socială românească este normală atîta timp cît istoriografia noastră de esență modernă s-a dezvoltat concomitent cu ultima fază de existență a moșneniei. În ultimii 150 de ani, moșnenii s-au pierdut în masa mare a țăranimii. Dacă însă isto-

⁴¹ *Ibidem*, p. 217.

⁴² *Ibidem*, p. 223, n. 48.

⁴³ Ioan C. Filitti, *Arenda moșiilor în Muntenia la 1831 și 1833*, în „Analele economice și statistice”, XIV (1931), nr. 9—12, p. 86—121.

⁴⁴ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 156—168.

⁴⁵ Ioana Constantinescu, *Arendășia în agricultura Țării Românești și a Moldovei pînă la Regulamentul Organic*, București, 1985, p. 86.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 91—93.

ricii abordează istoria moșneniei pe perioade anterioare constată — după cum a surprins pe bună dreptate istoricul Gheorghe Platon — că în această problemă „nu știu nimic sau aproape nimic”⁴⁷.

Pentru anii 1829—1831, perioada ce o investigăm din perspectiva pragului istoric de la un regim la un altul, noi credem că moșnenimea trebuie considerată ca o categorie socială distinctă, al cărei statut era perceput de societate, enunțat și luat în considerație. Ea cuprindea o mare parte din populația țării, grupată geografic în zonele Platformei Getice, a Subcarpaților și Carpaților, în 1558 de sate (vezi statistica întocmită de noi pe baza catagrafiei din 1831). Populația acestor sate moșnenești și mixte (moșnenești-boierești, moșnenești-mănăstirești, moșnenești-boierești-mănăstirești) număra peste 125.349 familii. Din numărul total al familiilor de la sate (din țară) catagrafiate în 1831, de 331.855, acestea reprezintă 38% (37,77%).

Un alt argument, care credem noi că impune statuarea în istoriografie a moșnenimei ca o categorie socială distinctă, îl constituie numărul mare al elementelor elitiste ale moșnenilor: moși mari, moși mici, boiernași, boieri de neam, mazili, postelnici, logofetei etc. Calculul nostru pe baza informațiilor din *Obșteasca catagrafie* din 1831 surprinde 3 296 moși mari (249+234 numiți și 2 810,5 + 3 numai enumerați), ceea ce ne dă un raport de ce puțin 2 la fiecare sat. Acești „moși” însă se adăugau moșnenilor pe care deja documentul nostru îi detașează din masa mare, anume „boiernașii” (ex. „boernașii”: Părieni la Părieni — Gorj, Tetoeni la Tetoiu — Vilcea, Rusulești la Lăcusteni — Vilcea, Băbeni la Băbeni — Vilcea, Birsești la Birsești — Vilcea, Podeni la Podenii Noi și Atirnați — Saac etc.) și „boerii” (ex. Cerișani din Cerașu — Saac, Tetoeni la Gănești — Vilcea, Băgdătești la Cirstienești și Colacul de Piatră — Slam Rîmnic, Cotești la Cotești — Slam Rîmnic, Ungurei la Plosca — Slam Rîmnic).

Poziția acestei categorii sociale era dată nu numai de o calitate socială derivată din valențele morale ale unui titlu, dar în special de tăria grupurilor sudate prin gradul mai apropiat sau mai îndepărtat de rudenie. Documentele sînt relevante prin expresiile care fixează nu oameni, ci grupări mai mari la nivel de „mahala”, „cătun”, părți de sat sau sat: „moșnenii Vlăcănăști (Pielești — Dolj), „moșnenii Vlădești și Prislopeni (Vlădeștii Pămînteni — Muscel), „moșnenii Șerbănești” (Șerbănești — Dimbovița), „moșnenii Năeni, Cătuneni, Tulburești și Proșcarii” din Năeni și Proșca (Prahova), „moșnenii Colțeni” din Colți — Saac, „moșnenii Plăișoreni” (Plăișorul — Saac), „moșnenii Chiojderi ot Bisca” (Poenițele — Saac), „moșnenii Goidești și Brăeșteni” (Goidești — Buzău), „moșnenii Dănulești” (Dănulești — Slam Rîmnic) ș.a.

Expresiile documentului: „moșneni, cu alți cetași ai lor”, „cu cetașii lor”, „cu alți frați”, „cu ceilalți părtași devălmași”, „devălmași (...)", „cu părtașii lor din moșie (...)", „cu frații și cetașii lor”, „cu alți devălmași moșneni”, „și alți moșneni părtași” — ne permit a susține că moșnenimea trăia într-un liant puternic, conferit de structura economico-socială a proprietății. Libertatea absolută a moșnenilor asupra pămîntului sau a calității

⁴⁷ Gh. Platon, *Considerații privind situația numerică și structura boierimii din Moldova*... p. 352. Între timp, istoricii ieșeni au făcut noi pași în cunoașterea razeșiei. (Vezi Georgeta Crăciun, *Sate răzășești în Moldova la mijlocul secolului al XIX-lea*, în „Cercetări istorice”. XII — XIII, Iași, 1981—1982, p. 527—626). Rămîne ca moșnenia, ca fenomen social-economic și național de lungă durată în istoria noastră, să-și găsească și ea loc între preocupările istoriografice.

XVII. Situația statistică a satelor moșnenești (calculul nostru după Obșteasca catagrafie)

Nr. crt.	Județul	Sate moșnenești	Sate mixte	Moși numiți	Moși numai enumerați	Populația (familii) în satele moșnenești	Populația (familii) în tot județul	Total sate
1.	Mehedinți	139	38	62+(2)	488	19.499	42.244	341
2.	Gorj	112	72	3	620	17.731	26.123	247
3.	Vâlcea	75	59	—	564,5	17.470	25.294	192
4.	Dolj	49	23	88+(100)	—	5.643	22.842	249
5.	Romanați	20	24	—	131,5+(1)	5.226	18.056	171
6.	Olt -	54	14	2	219	5.311	15.685	175
7.	Argeș	64	56	—	433+(2)	10.659	18.857	221
8.	Muscel	22	40	2	225	6.485	11.781	127
9.	Dimbovița	21	34	62+(6)	123,5	6.660	23.539	224
10.	Prahova	5	6	—	—	745	11.054	144
11.	Saac	43	97	—	—	11.550	18.519	224
12.	Buzău	11	37	(51)	—	4.974	13.213	149
13.	Slam Râmnic	8	8	(11)	—	1.606	14.415	196
14.	Teleorman	31	42	—	6	7.665	20.600	187
15.	Vlașca	13	13	25+(55)	—	2.957	19.222	193
16.	Ilfov	2	2	—	—	105	19.813	355
17.	Ialomița	3	15	5+(5)	—	1.063	8.797	137
18.	Brăila	—	—	—	—	—	1.801	38
Total	Țara Românească	672	886	249+(234)	2810,5+(3)	125.349	331.855	3.570

lor sociale îi excludea de la executarea „boierescului”. Dintr-o asemenea poziție socială, moșnenii erau implicați în totalitate în producerea bunurilor și întreprinzători neîngrădiți în activitățile comerciale, mai ales în negoțul de vite, cai, oi, ceară etc. Progresul economic din prima jumătate a sec. al XIX-lea a fost cadrul cel mai important pentru întreprinzătorii moșneni. Cu timpul, aceștia au ajuns elementele cele mai active în activitățile burgheze ale vremii, atingând totodată și titlurile de boiernași sau boieri de rangul al treilea. Această întrepătrundere prin „origine” a moșnenimei cu boierimea și burghezia îngreunează istoricului o delimitare strictă între aceste pături sociale.

Între boiernași și moșneni era o delimitare foarte mică, deoarece moșnenii pătrundeau ușor în rîndurile dregătorimii locale, iar boiernașii puteau cădea, cu aceeași ușurință, în masa moșnenilor, din care de altfel proveneau cei mai mulți. Din acest punct de vedere, moșnenimea o putem considera rezerva socială din care s-au constituit așa-zisele categorii sociale de mijloc, de esență burgheză, păturile sociale ale unor profesii deosebite, precum cele ale militarilor etc.

Un aspect extraordinar în plan social surprins de documentele vremii a fost moșnenizarea unor ținuturi și a unor părți de orașe (fostele moșii domnești libere), dovadă incontestabilă a modelării noilor forțe de producție la ceea ce era mai viabil în existența milenară a poporului nostru, vitalitatea și vigoarea nealterată a moșneniei.

Nu-i mai puțin adevărat că mulți moșneni, sub incidența mai multor factori economici, demografici, juridici, arbitrari, pierzându-și drepturile de proprietate, ajunseseră comparabili cu țăranii și chiar mai săraci decât o parte dintre aceștia. Erodarea cea mai profundă în cadrul obștilor au realizat-o acei moșneni care s-au ridicat din rîndul cetei, așa ziiși „răzeșofagii”. Însă, niciodată, moșnenii, „acești mici proprietari nu se confundau cu țăranii neliberi, cu rumânii, numele singur arăta toată marea deosebire dintre ei”, căci „constitua un adevărat titlu nobiliar”⁴⁸.

O repartiție a satelor și a părților de sat pe categorii sociale (tabelul XVIII) ne demonstrează că ponderea moșnenilor în ceea ce privește stăpînirea funciară era apreciabilă, comparabilă cu ceilalți doi mari deținători de moșii, boierii și mănăstirile. Numai că stăpînirea boierească și mănăstirească este mai întinsă în Muntenia (în general în întreaga zonă de cîmpie), pe cînd cea moșnenească în Oltenia și Argeș.

XVIII. Ponderea stăpînirii funciare pe categorii sociale (anul 1831 în %)

	Boieri		Mănăstiri		Moșneni		Alte situații	
	Sate întregi	Părți de sate	Sate întregi	Părți de sate	Sate întregi	Părți de sate	Sate întregi	Părți de sate
Muntenia	56,9	43,3	27,7	30,4	12,5	26,0	2,9	0,3
Oltenia	39,8	39,0	23,2	18,7	36,7	42,3	0,3	—
Total								
Țara Românească	51,2	41,9	26,1	26,4	20,7	31,5	2,0	0,2

⁴⁸ Constantin Giurescu, *Studii de istorie socială. Vechimea rumâniei în Țara Românească și legătura lui Mihai Viteazul. Despre rumâni. Despre boieri*, ed. II, revăzută și adăugită de Constantin C. Giurescu, București, 1943, p. 289.

Afirmația noastră apreciind o situație globală poate fi oricând contestată prin sofismul că nici un moșnean proprietar nu se compara cu un boier. Asemenea judecată însă nu poate explica decât un fenomen social deosebit în secolul al XIX-lea, acela al nenumăratelor și interminabilelor procese din tribunalele județene și divanurile din Craiova și București, unde niciodată moșnenii nu și-au găsit dreptate în confruntarea cu boierii.

ȚĂRĂNIMEA

Un istoric ale cărei scrieri pot fi considerate de mare valoare în înțelegerea vieții economice și sociale a poporului român, dar pe care istoriografia încă nu l-a apreciat pe măsură, A. V. Gidei, în 1905, scria: „La noi o chestie țărănească a existat de veacuri. De la Regulamentul Organic încoace s-a scris și s-a discutat mai mult asupra ei; ea a devenit îngrijorătoare pe la 1840—43 și acută pe la 1848; pe baza convențiunii de la Balta Liman s-a încercat la 1851 o rezolvare a ei, însă deloc mulțumitoare pentru țărani; la 1864 i s-a dat o dezlegare care a împăcat pe țărani, însă n-a fost destul de completă ca să asigure și viitorul; dar... s-a făcut ce au îngăduit împrejurările”. Interesantă este adăugirea... „cu mai multă pătrundere era discutată chestia înainte de 1864 de cei ce urmăreau rezolvarea ei; oamenii cunoșteau mai adânc starea de lucruri de pe atunci, pentru că aceasta avea o vechime de sute de ani. Oamenii cu carte de azi... nu mai sînt în măsură să priceapă, cu aceeași adîncă înțelegere viața țărănească cu tot rostul ei”⁴⁹. A fost această judecată a istoricului A. V. Gidei o extraordinară avertizare pentru toți istoricii, indiferent de momentul scrierii ei.

Problema categoriei sociale a țăranilor, așadar, nu se rezolvă istoriografic apelînd la noianul de broșuri și lucrări referitoare la această temă, cele mai multe întemeindu-și necesitatea și valabilitatea pe temeuri politice. De aceea, noi considerăm că istoricii au reușit fixarea locului istoric al țărănimii — economic, social, militar, politic — mai mult decât pentru al celorlalte pături sociale.

Noi distingem în componența țărănimii pe locuitorii care îndeplineau „legiuitele îndatoriri” către stăpîinii-prorietarii de moșii, clăcașii. Istoricul Ilie Corfus, într-o remarcabilă cercetare a agriculturii în Țara Românească din prima jumătate a secolului al XIX-lea, a surprins realitatea socială a țărănimii clăcașe și foarte puțin pe cea a moșnenimii⁵⁰. Acest simț al istoricului noi îl adăugăm ideii că și moșnenimea era o categorie socială distinctă, care nu se reducea doar la categoria de țărani liberi. Prea multe nuanțe, trăsături deosebeau pe moșneni de clăcași (țărani). Fiecare se constituieră în categorii sociale distincte de-a lungul veacurilor. Adevărat este că dinamica economico-socială a apropiat cele două clase, deosebirea între ele fiind, pentru etapa 1829—1831, în care noi am încercat un profil pe verticală

⁴⁹ A. V. Gidei, *Chestia țărănească. Recensiune și studiu asupra scrierii d-lui Sp. C. Haret*, București, 1905, p. 12.

⁵⁰ Ilie Corfus, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1969.

și orizontală a societății, fundamentală: moșnenii erau stăpîni deplini pe pămîntul lor, clăcașii însă — potrivit Legiurii Caragea — rămîneau „chiriași”, locuitori care beneficiau de niște obligații ale stăpînilor de moșii de a li se da spre folosință pămînt. Regulamentul Organic a deposedat pe clăcași de o parte din drepturile lor statornicite pînă aci prin „obicei” sau legi (prave), declarînd pe stăpîinii de moșii drept proprietari deplini peste 1/3 din suprafața acestora. Această lege lasă posibilitatea folosirii de către țărani a 2/3 din moșii, ei fiind considerați „coproprietari cu proprietarul nominal”⁵¹, fiind obligați în această calitate la clacă și dijmă. Locul de folosință nu era suficient pentru acoperirea nevoilor de trai ale familiilor țăranilor. De aceea clăcașii practicau și alte ocupații decît cele agricole, precum meșteșugurile, căraușia, tocmirea la munci cu plată pe moșii sau în tîrguri, arendășia, neșutul etc.

Plata „birului” sau „capitației” era făcută de birnici, masa cea mai mare a contribuabililor rurali. Din acest punct de vedere, fiscal, satele de țărani clăcași aveau calificativul de birnici, spre deosebire de acelea moșnenești zise megieșești. Conform statisticilor din 1831, numărul țăranilor clăcași din sate se ridica la 261.774, la care se adăugau locuitorii orașelor și tîrgurilor zîși toporași (18.477 de familii).

Din totalul de 3.576 sate, 2.674 erau locuite numai de țărani clăcași. Pe baza acestor date, istoricul Apostol Stan a stabilit că localitățile locuite de țărani dependenți reprezentau, în primii ani ai perioadei regulamentare, 75% din numărul total al localităților rurale⁵².

Regulamentul Organic a legiferat prima stratificare a țăranilor clăcași după numărul de vite, împărțindu-i în trei categorii: frunțașii (cu 4 vite de muncă — boi, bivoli, cai și o vacă), mijlocașii (2 vite de muncă și o vacă) și pâlmașii sau codașii (fără vite mari). În funcție de aceste categorii, clăcașii primeau pămînt în folosință după indicațiile proprietarilor, locuri de casă, curte, grădină, pogoane de arătură, pășune și finețe, după cum urmează: frunțașul 8 pogoane și 19 prăjini (4,4 ha), mijlocașul 6 pogoane și 14 prăjini (3,3 ha), pâlmașul 4 pogoane și 1 prăjină (2,2 ha).

Obligațiile grele și numeroase de muncă, condițiile restrictive de strămutare, dările fiscale către stat; datoriile către proprietari și cămătări, venalitatea și abuzurile organelor administrative au înrăutățit necontenit soarta țăranilor, încît ei cu amară durere s-au exprimat în *Comisia proprietății* că „pînă la Regulament n-a fost robia așa de aspră ca de atunci încoace”⁵³.

Bazîndu-se pe țărănime, pe starea revoluționară din sate, generația pașoptistă a acordat acestei categorii sociale un rol și un rost primordial în procesul general de emancipare națională.

⁵¹ Andrei Oțetea, *Geneza Regulamentului Organic*, în „Studii și articole de istorie”, II, 1957, p. 399.

⁵² Apostol Stan, *op. cit.*, p. 12, n. 9, 10.

⁵³ C. D. Aricescu, *Chestiunea proprietății dezbătută de proprietari și plugari la 1848* București, 1862, p. 37.

R É S U M É

L'auteur reconstruit le cadre social de la Valachie en 1828—1831, en utilisant les dates statistiques des documents. On analyse le nombre et le rôle des principales catégories sociales — les boyars, la bourgeoisie, les paysans libres et les paysans asservis —, leurs critères de s'entremêler et les possibilités de passer d'une catégorie à une autre. Les dates sont illustrées avec 18 tableaux.

P R É C I S

The author of the article reconstructs Wallachia's social frame in 1828—1831 by using the statistic data of the documents. He analyses the dimensions and rôle of the main social categories — boyards, bourgeoisie, yeomanry, dependent peasantry —, the way some of these intermingled, as well as the possibilities to pass from one category to another one. The data are illustrated with 18 tables.